THE ISRAELITE PRESS
The only Jewish Newspaper in Western Canada.
אידישע וואָרט
Office and Place of Business: New Israelite Press Bldg., 165 Selkirk Ave. East
Published daily except Saturday and Sunday
ENTERED AS SECOND-CLASS MAIL MATTER AT OTTAWA
Subscription: $6.00 per year
Established 1910 Phones: 55 409—52 213
Winnipeg — Manitoba

רומעניע פארבלייבט — רומעניע

גוטע בשורות האבן לעצטנס געהאלטן אין אנקומען פון רומעניע. די רעגירונג, הייסט עס, זאָל זיך האבן געגומען ערנסט פאר די אנטיסעמיטן. צוערשט האט זי אנאנסירט, אז זי וועט באהאנדלען די אנטיסעמיטישע אר־גאניזאציעס פונקט ווי די קאָמוניסטישע. און דערנאָך האט זי זיך גענומען מיט א גרויסן פארגעס דורכצופירן אירע דראונגען.

און אָט זיינען געקומען ארעסטן, נאָכדעם ווי א אידישער רעדאקטאָר פון א רומענישער צייטונג איז געשאָסן געווארן פון אנטיסעמיטן. עס זיינען ארעסטירט געווארן קאדרעאנו און טאטו, צוויי פון די נאָטאריעזסטע אנ־טיסעמיטישע פירער, און צענדליקער אנדערע פירער, — און עס האט אויס־געזעען, אז דאָס מאָל וועלן שוין די חברה־לייט ניט ארויסדרייען זיך פון זייער פארדינטער שטראָף.

אזוי האָט עס אויסגעזעען. די גאנצע קאָמעדיע איז אָפּגעשפּילט גע־ווארן אזוי רעאליסטיש. אז מענשן וואָס זיינען ניט באקאנט מיט דעם גרויסן שוישפּילערישן טאָלאנט פון די רומענישע רעגירונג. האָבן גאָר ניט געקאָנט פארשטעלן זיך אז דאָס איז בלויז אזא בינגעשפּיל פאר די אויסלענדישע צו־שויער. — אזוי עכט האָט די שפּיל אויסגעזעען.

אבער מיר, אידן, וואָס האָבן שוין ניט איינע אזא קאָמעדיע דורכגע־מאכט אויף אונזער חשבון, האָבן שטארק געצווייפלט אין דער עכטקייט פּינ'ס שפּיל. מיר האָבן שוין געזעען א סך אולכע פּראָבעצען אין רומעניע, און ס'האָט נאָך דארטן דאכט זיך, נים פאסירט, אז אָנגעקלאָגטע אנטיסעמיטי־שע פירער זאָלן ניט באפרייט ווערן פון געריכט. מיר ווייסן דאָך שוין אפילו פון א פאל, וואָס אן אנטיסעמיט האָט דערמאָרדעט א אידן אין געריכט, פאר'ן ריכטער אין די אויגן. און ער איז פארבליבן אומבאשטראָפט.

מיר האָבן דערפאר ניט געאיילט זיך צו פּאטשן "בראוואָ", וואו מיר וועלן ניט זעען דער עפּילאָג פונ'ם שפּיל.

און מיר האָבן זיך ליידער ווידער ניט אָפּגענארט און אונזער "פארגעפיל". — אלע אנטיסעמיטישע אָנגעקלאָגטע זיינען ווידער באפרייט געווארן פונ'ם געריכט. מיר וואָלטן טאקע געוואָלט זייער זעען, אז קאָמוניסטן זאָלן אזוי ליכט באפרייט ווערן אין א רומענישן געריכט, — אנטיסעמיטן דארפן דאָך, לויט דער רעגירונגס פארזיכערונג, באהאנדלט ווערן ווי קאָ־מוניסטן . . .

איצט קאָנען מיר שוין מיט זיכערקייט זאָגן: די לעצטע הבטחות פון דער רומענישער רעגירונג זיינען ווערט פונקט אזויפיל ווייפל אלע רומענישע הבטחות. די רעגירונג קאָן זיך דארטן פארגינען אנצונעמען די שארפסטע מיטלען קעגן די אנטיסעמיטן, זייענדיק זיכער, אז די גערייכטן וועלן זי אויס־לייזן פון איר אחריות פאר אירע צוזאָגן.

און די אנטיסעמיטן קאָנען זיך כוליגאנעווען מיט נייעם מוט, ווייסנדיק, אז זיי קאָנען זיך פארלאָזן אויף די גערייכטן, איינגאָרירנדיק די כלומר'שדיקע סטראשונגען פון דערערעגירונג.

אויס אידישע נאציאָנאלע קהלה אין פּוילן

די פּוילישע רעגירונג האָט ארויסגעגעבן א דעקרעט, אז בלויז רעלי־גיעזע אידן קאָנען זיך באטייליקן אין דער קהלה. דערמיט ווערט אָפּגעוויזט פאקטיש דער לעצטער שפּור פון אידישער נאציאָנאלער אוטאָנאָמיע אין פּוילן, און די אידן ווערן אנערקענט בלויז ווי א רעליגיעזע גרופּע.

די וועלטלעכע אידישע אינסטיטוציעס אין פּוילן האָבן לעצטנס אזוי אויך זייער ווייניק געגאָסן פון די קהלות. און איצט, מיט'ן שווערן עקאָנאָמישן קריזיס אין לאנד, איז די לאגע פון די קהלות אזא, אז זיי קאָנען ניט צופרידן שטעלן אפילו דעם מינימאלסטן בודזשעט. און זיי שטעלן אפילו אָפּ זייערע וויכטיקערע צדקה ארבעטן.

אבער פארט איז דאָ געווען פארווייקלט א פראגע פון פרינציפּ. ביז איצט האָט זיך אין דער קהלה כאָטש געקאָנט אָפּשפּיגלען דער אינערלאכער קאמף פון די פארשיידענע אידישע ריכטונגען. און איצטיקע מינדערהייט האָבן געקאָנט קעמפן פאר דער מיאָריזירונג פון דער קהלה. און פארט האָבן אפילו די מינדערהייט געקאָנט קריטיקירן די מערהייט און, פון צייט־צו־צייט, אויסקעמפן געוויסע גערעכטע פּאדערונגען.

און פארט האָבן די אידן געקאָנט באטראכטן די קהלה ווי אן אָנהויב, כאָטש זייער א קליינער. פון א נאציאָנאלער אוטאָנאָמיע. וואָס וואָלט זיך געדארפט דערפון אנטוויקלען. — און דערפאר זיינען אפילו די לינקע פאר־טייען געגאנגען אין דער קהלה, כאָטש זיי האָבן פון איר זייער ווייניק גע־קאָנט דערווארטן.

די איצטיקע פּילסודסקי רעגירונג איז אָבער באזונדערס גנעדיק גע־שטימט צו דער אגודת־ישראל, וועלכע האָט זי געשטיצט אין די לעצטע וואלן. זי באלוינט די אגודה דערפאר דערמיט, וואָס זי גיט איצט פאקטיש איבער די קהלה אין אירע הענט, און דערמיט אויך די אָפּציציעלע אנערקענונג ווי די פארשטייער פון'ם אידישן פאָלק אין פּוילן.

די קהלות וועלן איצט זיכער ווערן פעסטגעגען פון דער אגודת־ישראל, און זייער זעלבסט־הערשאפט דארטן וועט קיים באשטריטן ווערן. און דער־מיט וועט די קהלה אויך אויפהערן זיין דער אָנהויב פון א אידישן נאציאָנאלן זעלבסטפארוואלטונג אפארט. ווערנדיק א קערפּערשאפט וואָס וועט האָבן צו טאָן בלויז מיט די רעליגיעזע ענינים פון א פּוילישער רעליגיעזער געמיינ־דע פון אידישן גלויבן.

חנה טשיזשיק

אויב וויניפּעג האָט אלעמאָל באזונדערס ווארים אויפגענומען די שלו־חים פונ'ם ארבעטנדיקן ארץ־ישראל, וועט חנה טשיזשיק דאָ קריגן א דאָפּלט ווארימען קבלת־פּנים: ניט נאָר פארטרעט זי דעם אידישן ארבעטער אין ארץ ישראל, וואָס האָט זיך עמאנציפּירט אויפ'ן נאציאָנאלן ארבעטס געביט. נאָר אויך די נייע אידישע ארבעטער פרוי אין ארץ־ישראל, וואָס האָט אויף אלע געביטן אָנגעיאָגט דעם מאן.

די אידישע ארבעטער פרוי אין ארץ־ישראל האָט ניט דורך פּאָליטישן קאמף, נאָר דורך אן אינערלאכער רעוואָלוציע דערגרייכט איר פולשטענדיקע עמאנציפּאציע און באפרייט זיך פון איר גלות. אנשטאט צו פאָדערן אנערקע־נונג פון רעגירונגען, האָט זי געגומען אין אירע הענט דעם האמער. דעם האק, דעם אקער־אייזן און דעם סערפּ — די זעלבע פרידלאכע וואפן דורך וועלכע די אידישע ארבעטערשאפט אין ארץ־ישראל קעמפט פאר איר נאציאָנאלער דערלייזונג. באנוצט זי אין קאמף קעגן די פּאראורטיילן וואָס זיינען ביי אונז אָנגעוואקסן ווי שיטאל פאר דורות און דורות.

יאָ, — און מאקע אויך פאר'ן ביקס. דארטן וואו ס'איז נייטיק צו פאר־מיידיקן מיט וואפן די שווער דערווארבענע אידישע ארבעטס פאָזיציעס. די צארטע פרייען הענט. וואָס זיינען פארהארטעוועט געווארן האקנדיק שטיי־נער. האָבן אויך מיט'ן ביקס אויסגעלערנט זיך צו באגיין פונקט אזוי גוט און ווירקזאם. ווי זייערע מענערשע חברים.

און חנה טשיזשיק איז דער בעסטער און שענסטער אויסדרוק פון אָט דער עמאנציפּירטער אידישער פרוי. — סיי מיט פרידלאכע, און סיי מיט קרינגס־וואפן. — אומעטום איז זי געשטאנען אין די פאָדערשטע רייען.

זי שטאמט אנב פון א העלדישער חלוצים משפחה. — אירע א שוועס־טער איז געווארן אין דער פארטיידיקונג פון תל־חי מיט טרומפּלדארן. און אירער א ברודער איז דורך פאררעט אומגעקומען אין דער העלדישער פארטיידיקונג פון חולדה אין 1929. און חנה אליין איז א ווירדיקע פארשטיי־ערן פון דער העלדישער משפחה.

אין נאמען פון אלעמען וועמען עס זיינען טייער די דערגרייכונגען פון דער אידישער ארבעטערשאפט אין ארץ־ישראל בכלל און די דערגרייכונגען פון די חלוצות בפרט, ווינשן מיר איר א הארציקן ברוך־הבא.

THE ISRAELITE PRESS — דאָס אידישע וואָרט

(בריוו פון פאריז)
פון י. שעכטמאן

די אידישע פּרעסע אין פראנקרייך

דער אידישער פאריז הויבט אָן אלץ מער צו באקומען זיין איינענע פיזיאָנאָ־מיע. מיט יאָרן צוריק איז דער פאריזער אידישער ישוב געווען א פּשוט'ער קאָנגלאָ־מעראט פון איינצלנע אידן, פון טויזנטער יחידים, וואָס זיינען געקומען פון פארשיי־דענע לענדער. יעדער יחיד, יעדע גרופּע, האָבן געהאט זייער איינענעם פּנים, און דער אידישער פאריז איז געווען ניט מער ווי א ריין מעכאנישע צופאסונג פון די אלע גרונט־פארשיידענע כאראקטעריסטישע עלעמענטן. א קאָלעקטיוון פּנים, א ספּעצי־פישע פאריזער אידישע אינדיווידואליטעט האָט דער אידישער ישוב אין פאריז ניט געהאט, ער איז געווען צו קליין אין כמות און צו שוואך אין אומזעלבסטשעטנדיק אין איכות, און ניט אין דער ליטעראטור, און ניט אויף דער בינע האָט מען דעם אידישן פאריז ניט געקאָנט זעען. ביז ניט לאנג האָט זיך נאָך ניט אויסגעבילדעט דער טיפּ פון א פאריזער אידן, דער ספּעציפישער פאריזער אידישער לעבנס־שטייגער, און ניט די דראמאטי־שע קונסט האָבן ניט געקאָנט אין דעם אי־דישן פאריז געפינען מאטעריאל פאר א קינסטלערישן ווערק.

ערשט אין די סאמע לעצטע יאָרן האָט זיך די לאנג אנגעהויבן צו עגדערן. דער פאריזער אידישער ישוב האָט אנגעהויבן אויסצו־אין צאָל, עס האָבן זיך אנגעהויבן אויסצו־ארבעטן ביי אן נאנץ באשטימטע און בולט'ע כאראקטער־שטריכן, מיט יעדן יאָר איז קלארער געווארן, אז דער אידישער פאריז שטעלט שוין מיט זיך פאר א טיפּ. און דאָס קינסטלערישע שאפן, וואָס שפּי־געלט אָפּ געטריי אלע לעבנס דערשיינונ־גען, האָט זיך אנגעהויבן צו אינטערעסירן מיט דעם דאזיקן טיפּ. אין דער ליטעראָ־טור האָט מען פאראָראָן געקאָנט פארצייכענען אן ערשטן אנלויפן פון א בוך פון אָנען אָן אין פון א פאריזער אידן: דער ראמאן פון אי־ראנא אידישער אויסדרוק דעם טיפּ פון א פאריזער אידן, "דוד גאדלער", האָט ניט אומזיסט געהאט אזא גרויסן דער־פאָלג אי אין פראנקרייך, אי אין אנדערע לענדער. מ'האָט אין אים מיט רעכט דער־זען דעם ערשטן אנזאָג אויף א ספּעציפיש פראנצויזיש־אידישער ליטעראטור, וואָס שפּייזט זיך ניט מיט נאָכמאכונגען, וואָס זוכט אירע איינענע וועגן און אירע איי־נענע אויסדרוקס מיטלען. איצט קאָן מען מיט באפרידיקונג רעניסטרירן א געלונג־נעם ערשטן פּראוואָ צו שאפן אן איינענעם, א ספּעציפישן פראנצויזיש־אידישן רעפּער־טואר, צו ברייננען דעם אידישן פאריז אויף דער אידישער בינע.

דער "אידישער טעאטער" איז אין פּאָ־ריז א קאפּיטל פאר זיך. יאָרן לאנג האָט מען זיך שוין באמיט צו שאפן אין פאריז א שטענדיקע אידישע בינע, וואָס זאָל סיסטעמאטיש באדיענען דעם פאריזער אי־דישן עולם, וואָס זאָל ווערן א שטענדיקער פאסטן אין דעם קולטורעלן ביודזשעט פון דעם אידישן פאריז. כמעט אלע אידישע אנטרעפּרענאָרן האָבן אין משך פון די לעצטע יאָרן פארזוכט זייער גליק אין פּאָ־ריז, אייניקע פון זיי זיינען געקומען ניט מער אויף נאסטראלן, אנדערע האָבן פּרו־בירט אויף שטענדיק דאָ זיך צו באזעצן; עס איז אפט אויסגעקומען, אז צוויי אי־דישע טרופּעס האָבן גלייכצייטיק געשפּילט אין פאריז; אייניקע אנטרעפּרענאָרן האָ־בען געשאפן א מין וואנדער־טעאטער, וואָס האָט א פאר טעג אין דער וואך געשפּילט אין אין אידישן פערטל, א פאר טעג אין א צווייטן, א טאָג אין א דריטן. די אלע פּראוואָן האָבן זעלטן געבראכט צו באפרי־דענדיקע רעזולטאטן, א סך אנטרעפּרענאָ־רען האָבן דערלייגט די קאָפּ ביי זייערע ריזיקן, אין אנדערע אנטערנעמונגען, אנדע־רע האָבן מיט מי אונטערגעהאלטן עטלאכע חדשים, און זעלטן ווען פלעגן זיי ארטיס־טן אין דער פולער מאס באקומען זייערע מאָגערע שכירות. מ'האָט דאָ שוין אויספּרובירט אלע מעגלאכע מינים פון טעאטער: דראמע, אָפּערעטע, גוטע אנ־סאמבלען און אינצעלנע 'סטאראס' — עס איז זעלטן ווען געלונגען געלונגען אויף לאנג צו פּאראיצען דעם אידישן אינטערעס פון דעם אידישן עולם.

פאר דעם זיינען זעלבסטפארשטענדלאך פאראן פארשיידענע און אפט טיפע סיבות. איינע פון די דאזיקע סיבות איז אבער בלי שום ספק געווען דער כאראקטער פון דעם רעפּערטואר. וואָס מ'פלעגט ניט שפּילן מעלאדראמע, טראגעדיע, אָפּערעטע, — איז געווען אזוי מיילדוויים פון דעם גע־שמאק, פון די פארשטעלונגען און פון דעם לעבנס־שטייגער פון דער פאריזער אידן, אז ער פלעגט אוועקגיין פון טעאטער אן אנטוישטער, אפט שלעכט פארשטייענדיק, וועגן וואָס עס האנדלט זיך. אויף דער אי־דישער בינע דערשיין נאָך עד היום כמעט אומבאשריינקט אמעריקאנישע אידישע פּיעסעס. אמעריקע איז געווען דאָס גע־בורטס־לאנד פון אידישן טעאטער, און צו זיין ספּעציפישן פּובליקום זיינען נאָך הייט צוגעפּאסט אי די יידישעטן, אי דער קאָלארים, אי די שפּראך פון כמעט אלע אידישע טעאטער־שטיק. די אירן פון ניו־יארק האָבן זעלבסטפארשטענדלאך זייערע ספּעציפישע אמעריקאנישע ליידן און פרייד, צייער צוגאנג צו מענשלאכע געפילן, זייערע איינענע פּראבלעמען, זייער אייגע־נע שפּראך, און א דורכשניטלאכן פאריזער אידן איז אפט פּשוט שווער מיטצופילן דאָס. "אמעריקאנישער" טראגעדיע, וואָס שפּילט זיך פאנאנדער אויף דער בינע, צו פאר־שטיין דעם שטארק אנגלייזירטן ישארגאן פון דעם ניו־יארקער נעטאָ, וואָס איז אזוי דייך אנגעזעטיקט מיט ענגלישע ווערטער, — א פאריזער איד האָט זיין איינענע שפּראך... וואָס איז שוין אנגעזאָגט מיט פראנצויזישע ווערטער אין אויסדרוק, ער האָט זיין איינענעם לעבנס־שטייגער, זיין איינענעם נעטאָ, אן אויסטינקטיווער מוט אויף דער בינע דעם פארקערפערנדן אויסדרוק פון זיין שפּראך.

די טרופּע פון יוליאוס אדלער, וואָס שפּילט איצט אין פאריז, האָט נעמאכט אן אינטערעסאנטן פּראוואָן צו נעבן אן ענטפער אויף דער דאזיקער אדערפעניש. דער אידישער שריפטשטעלער און זשורנא־ליסט נ. פראנק האָט אנגעשריבן א ראָמאן "די זינדיקע מוטער", און יוליאוס אדלער האָט דעם סיוושעט איבערגעארבעט פאר דער סצענע. דאָס איז די ערשטע פאריזער אידישע דראמע.

דער סיוושעט גופא איז א נאנץ באנא־לער. א אידיש מיידל האָט מיט 18 יאָר צוריק "פארפירט א ליבע" אין פאריז מיט א טיפּיש־אידישן דאן זשואן. ס'איז געקו־מען די צייט און זי האָט געבאָרן א טאָכ־טער. דאָס אומגעזעלאכע קינד האָט זי אָפּגענעגן אין פּרוט און אליין איז זי געב־געפאָרן קיין אמעריקע. דארטן איז זי נע־ווען 18 יאָר, איז געווארן רייך און וואָלט נעקאָנט זיין גליקלאך אבער דער נעדאנק וועגן דער פארלאָרענער טאָכטער האָט איר ניט געלאָזט רוען. און נאָך אן אכצן יאָ־ריקער אָפּוועזנהייט קומט זי צוריק אין פאריז, כדי צו געפינען איר קינד. דאָס קינד איז אבער דערווייל געווארן א יונ־גע מיידל, וואָס לעבט נאָך לעבן, נאָך דער בריטער וועלט. און זי לאָזט זיך פארפירן פון דעם זעלבן מאן, וואָס האָט אמאָל פאר־פירט איר מוטער; זי אנטלויפט מיט איר איינענעם פּאטער, וואָס ווייס ניט, אז דאָס איז זיין טאָכטער. נאָך לאנגע זוכעניש־אן איז זיין טאָכטער. נאָך לאנגע זוכעניש־אן ווערט אויסגעפירט ברק'ן אין קאמף מיט סיתרה'ן און זיינע חילות. דער עולם האָט זי אויסגעהערט מיט פארהאלטענעם אטעם.

איינשטיין איז געזעסן און האָט זיינע פארטרויטע אויגן פון איר ניט ארונטער־גענומען. דאָס שטארק פארברוינטע יונגע־לאכע געזיכט, מיט כמעט קינדיש אומשול־דיקן אויסדרוק, איז ווי פון אינערלאך פיי־ער באלויכטן געווען. ארום נעזוימט מיט א גרויסער קודלע גרויע עשעשיבערטע חאר, אזוי ווי מיט א "אָרעאל". האָט זיך ניט אידישע פרויען אין דייטשלאנד (וועלכע ווייל־נדיק געטראכט, אז אזוי האָט באַ־טראָפן בלוט ווען ס'עסט נישט מיט. זיי האָבן עס געטאָן פון צער בעלי חיים, און דאָס איז א געפיל, וואָס איז נאָך גרע־

(שלום אויף זייט 3)

דער דאָקומענט פון היינריך היינע'ס טיפּסטער ערני־דערונג צוליב געלט

(א בריוו פון לאָס־אנדזשעלעס)
פון אלחנן

ווען איך האָב פארנומען מיין פּלאץ אויף דער בינע, פון דעם גרויסן לאָס־אנ־געלעס פילהארמאָניק אודיטאָריום, ארום 8 אויינער שבת אונט פעיר. 26טן. איז דער גרויסער זאָל געווען ארום האלב אנ־געפילט. אנדערע געלעגענהייטן האָט זיך גע־פילט אין זאָל. א קליינקייט! אט וועט מען זיך טרעפן פּנים־לפּנים מיט'ן אידן. ניין! מיט'ן ערעסטן אפּאָלעראָסטן מענשן פון דער גאנצער וועלט. א מענש וועלכער האָט כמעט טאג־טעגלאך, פאר די לעצטע פאר מאנאטן, פארנומען דעם אויבן אן אויף די שפּאלטן פון דער גאנצער פרע־סע דאָ אין לאנד. דאָס איז אונזער אייג־שטיין, פראפעסאר אלבערט איינשטיין.

אז די פרעסע בכלל האָט ליב און יאגט זיך נאָך סענסאציעס. איז אל־באוואוסט, אבער די אבסורדן צו וועלכע ס'איז דער־נאנגען די הינע פרעסע בנוגע איינשטיינען, איז כמעט אריבער אלע גרעניצן. עס איז געקומען אזוי ווייט, אז מען האָט געמוזט אנשטעלן וואכלייט אויף שרוט אין טרים, אין אן ארום פאסאדענע קאלים. איינ־ס אבלין, א וואָרט, פון דער לעבעדיקער לע־נענדע. וואָס הייסט א י י נ ש ט י ן. האָט ער באראפט פארן. האָט אים אין א נאנצער רעגימענט פון צייטונג פאָליציסן נעמוזט באלייטן אויסזוחיטן אים. א גע־וויסער איינצידענט, וואָס איך וועל דאָ ברייננען וועט כאראקטעריזירן צו וואָס פאר א לעבעדיקן אויסדרוק די זאך איז געטר־בען געווארן.

א "קאָרעספּאנדענטיכע" פון א געוויסער אנגעזעענער צייטונג, האָט באשלאָסן צו האָבן אן אינטערוויו מיט'ן בעל־דבר. האָט זי גענומען איר "ראודסטער" און איז אוועק קיין פאסאדענא. דארט האָט מען איר געזאָגט, אז ער איז אוועק אויף א שפּאציר אין די בערג. איז זי ניט פויל, און האָט זיך אוועקגעלאָזט אין די בערג אים זוכן. דאָס מערקווירדיקסטע איז וואָס באַ־גענענדיק זיך מיט די פארשידענע וועכ־טער זיינע אין די בערג, און פרעגנדיק אויף איינשטיינען, האָבן זיי זי דירעקטירט פון איינעם צום אנדערן. זי האָט זיך ארומ־געבלאנקעט צווישן די עפּלען א היבשע צייט, אונטער דער ברענענדיקער קאלי־פארניער זון ביז, ארומגייענדיק א גרויסן פון צוויי זייטן פארשטעלטן עפּלן, איז זי וואָלט איר געמיינט רבותי?.. אויף א נאקעטן מענשן, וועלכער איז געווען ניט קיין אנדערער, ווי פראָפּ. איינשטיין אין דעם זיידע אדמ'ס קאסטיום, און האָט זיך נאָנץ געמיטלאך געוואָרמיט אין דער זון, מיינענדיק אז קיין אויג פון קיין אדם, וועט אים דאָרט ניט זעען סכל שכן פון א בת־חוה.

די ניינעריקע בת־חוה האָט זיך צוריק־געצויגן, ניט האבנדיק מיט זיך קיין פיינ־בלעטער, און ווי עס שיינט, האָט עס איר שטארק פארדראָסן, ווייל זי האָט זיך ניט גע'פּועל'ט צו לאָזן וויסן איר צייטונג וועגן דער נעשעענעניש. און דאָס האָט אויפגע־טרייסלט די גרונטפעסטיקייטן פון קאָלי־פארניע, ממש ווי אן ערדציטעריניש . . .

אבער אירט מיר אנטשולדיקן רבותי, איך בין אראָפּ פון וועג. (דאָס איז דאָך אלע מאָל דער סוף מיט איינעם וואָס פאר־טשעפּט זיך מיט א בת־חוה.)

אלזאָ דער זאָל פון דעם אדיטאָריום האָט זיך ביסלאכווייז געגומען אנפילן. עס איז 8.30. דער עולם ווערט אומגעדולדיק. דער פארזיצער פונ'ם אוונט איז געגוואוגען

די ליטעראטור פון הענריך היינע, דעם דאזיקן מוטיקן און גרויסן דיכטער, איז זייער גרויס. פון איין זייט איז זיין ווערק אריין אין דעם אוצר פון דער בעסטער דייטשער ליטעראטור, פון דער אנדערער זייט ווערט ער אבער ביזן היינטיקן טאג העפטיק באקומפט, אזוי ווי ער וואָלט נאָך געלעבט און עס וואָלט טען נאָך מעגלאך געווען פון אים נייע איבערראשונגען.

היינע האָט ליב געהאט זיין דייטשע היים, א נאנץ לעבן געבענקט צו איר, דעם גרעסטן טייל פון זיין לעבן האָט ער פארבראכט אין פאריז, און אין אויף דארטן געשטאָרבן. עס זעט זיך גאָר־נישט פאר, אז זיין געביין זאָל אמאָל קאָנען געבראכט ווערן קיין דייטשלאנד. ביי יעדער געלעגענהייט האָט ער מיט דער גרעסטער ליבע גערעדט וועגן זיין שטאָם־פאָלק, אבער ער האָט זיך גע־שמד'ט אין זיין יונגט, און גע'שמד'ט האָט ער זיך אויסשליפלאך צוליב קאריי־יעריסטישע צוועקן. ער איז געווען פול מיט סתירות, אין איין האנט האָט ער געטראָגן די לירע פון א צארטן זינ־גער, און ווען ער האָט געזונגען האָט מען זיך גארנישט געקאָנט פארשטעלן, אז א דער אנדערער האָט ער א פלאמנדיק שווערד פון קאמף, מיט וועל־כער ער קאָן אזוי אומב'רחמנות'דיק פארוואונדן זיין קעגנער, און דער קע־נער האָט געהאט א וועלט א גאנצע. יע־דענפאלס מער ווי פריינט, אזוי, אמאָל, ווען ער האָט נאָך געלעבט, און אזוי ביז צום היינטיקן טאג. היינע איז פון

איינע זייט געווען פול מיט ביטול צו געלט מאנגאנען, אבער פון דער אנדערער זייט האָט ער זיך געקאָנט אזוי דערנ־דערן פאר די זעלבע מאנגאנען, אז עס איז פּשוט ניט גלויבלאך.

און אָט זיינען דערשינען מיט א צייט צוריק צוויי זייער אינטערעסאנטע ווערק וועגן היינען. איינס: א קאָמפּליטע אויס־גאבע פון זיינע מעמואָרן, צוזאמענגע־שטעלט דורך דעם באראָמטן דייטשן שריי־בער הערבערט אויליענבערג, א בוך פון קנאפּע זיבן הונדערט זייטן. דאָס צווייט־טע: א בוך מיט דעם נאָמען "קאָנ־פעסיא יודאיקא" וואָס נעמט אויף קנאפּע דריי הונדערט זייטן, אלץ ארום, וואָס היינע האָט ווען עס איז געשריבן בלויז וועגן אידן. מערקט אייך, אויף קנאפּע דריי הונדערט זייטן האָט היינע געשריבן בלויז וועגן אידן, און איר מוזט דאָך וויסן: א היינעס געזאמלטע ווערק זיינען ניט א סך מאל מער ווי דריי הונדערט זייט־טען.

און אָט די ביידע ווערק זיינען ממש א קוואל פון טיפן אלגעמיינעם און אפּ־לו אידיישן וויסן, פון גרויסע און טיפע לייזן, זיי זיינען א דאָקומענט פון א מענשן, וואָס האָט איינער אליין גע־קעמפּט מיט א גאנצער וועלט, אבער אויף פון א מענשן, וואָס האָט נאָך א שווערן קאמף געקעמפּט מיט זיין איינענער אר־נעראלאכער וועלט.

היינע האָט פיינט נעהאט די וועלט ארום זיך, ער האָט זיך אליין אויף נישט ווייניק פיינט געהאט, און דאָ קומט צום אויסדרוק סיי אין זיינע מעמואָרן, וואָס

דאָרטן וועט מען מיר אויף דער בינע דאָס ספּעציפישע פאריזער נעטאָ, דעם "פּלעצל" מיט זיינע אלטע געבוינענע הייי־זער", מיט זיינע איינגע קרומע געאלאך, מיט זיין געמיש פון פראנצויזישע און אי־דישע עלעמענטן. מיר זעען דעם מערקווירי־דיקן, כמעט סימבאלישן האלב־משוגע'נעם שווייגנדיקן "משיח" אין מיט'ן נאס. די דעקאָראציע פון דעם פּלעצל איז אזוי הייימיש, אזוי נאָנענט, דעם טעאטער עולם, אז ער אפּלאָדירט שוין ווי נאָר דעך פאר־האנג הויבט זיך אויך. ער זעט באקאנטע טיפּן, ער דערקאנט ליכטיקע און טונקעלע געשטאלטן, ער דערמאנט זיך וועגן דער ערשטער, פאר'מלחמה'דיקער אימיגראציע, מיט אירע פארטיי לייט און אירע פארטיי וויכוחים. דער נאנצער אינטערעס פון דער דראמע לינט אין דער סביבה, וואו עס שפּילט זיך פאנאנדער די נאנצע דראמא־טישע האנדלונג. א דערפארענער און קלו־גער רעזשיסאָר, האָט יוליאוס אדלער ניט אויסגערוקט אויפ'ן רעשטן פּלאָן נאָר די הויפּט העלדן; אין דער פּיעסע שפּילן 35 פערסאנאזשן — און יעדערער פון זיי לעבט, האנדלט, שטעלט מיט זיך פאר אן אויסגעשפּראָכענעם און בולטן מענשן־טיפּ. און דאריבער באריירט די פּיעסע די פאר־שיידנסטע זייטן פון דעם פאריזער אידישן לעבן, דערס צום האראן פון יעדן צושויער, דאָס אלע ווייל דער אויבן אויפגע־נומענער כמראנע פון דער אנדערער. האָט צוזאמענגענאָגן אין דער אינדערגאנ־ווייל אין דער פּיעסע אויפגעקומען אלע אלע מעלות און מיט אלע חסרונות פון דעם ספּעציפיש פאריזער אידישן טיפּ.

ווען דאָס בלייבן ניט מער ווי אן ער־שטע שוואָך, וואָס מאכט נאָך ניט קיין פרעלינג? אדער ווען "די זינדיקע מוטער" זיין דער ערשטער אנזאָג פון אן איינגאר־טיקער לעבנסנעטערייער פאריזער אידישער בינע־קונסט, וואָס וועט פארטרייבן דיי סקאָרבאוועג ניסאמוס געווארענע אמעריקא־ניש־אידישע אָפּערעטעס אין דראמעס, וואָס זאָגן נאָרנים, ניט דעם מח אין ניט דער נשמה פון דעם היינטיקן פאריזער אידן?

יאנוואר, 1931.

פּראָפעסאָר איינשטיין און חנה טשיזשיק ::

(א בריוו פון לאָס־אנדזשעלעס)
פון אלחנן

ווען איך האָב פארנומען מיין פּלאץ אויף דער בינע, פון דעם גרויסן לאָס־אנ־געלעס פילהארמאָניק אודיטאָריום, ארום 8 אויינער שבת אונט פעיר. 26טן. איז דער גרויסער זאָל געווען ארום האלב אנ־געפילט. אנדערע געלעגענהייטן האָט זיך נישט פאר, אז זיין געביין זאָל אמאָל קאָנען געבראכט ווערן קיין דייטשלאנד. ביי יעדער געלעגענהייט האָט ער מיט דער גרעסטער ליבע גערעדט וועגן זיין שטאָם־פאָלק, אבער ער האָט זיך גע־שמד'ט אין זיין יונגט, און גע'שמד'ט האָט ער זיך אויסשליפלאך צוליב קאריי־יעריסטישע צוועקן. ער איז געווען פול מיט סתירות, אין איין האנט האָט ער געטראָגן די לירע פון א צארטן זינ־גער, און ווען ער האָט געזונגען האָט מען זיך גארנישט געקאָנט פארשטעלן, אז א דער אנדערער האָט ער א פלאמנדיק שווערד פון קאמף, מיט וועל־כער ער קאָן אזוי אומב'רחמנות'דיק פארוואונדן זיין קעגנער, און דער קע־נער האָט געהאט א וועלט א גאנצע. יע־דענפאלס מער ווי פריינט, אזוי, אמאָל, ווען ער האָט נאָך געלעבט, און אזוי ביז צום היינטיקן טאג. היינע איז פון

איינע זייט געווען פול מיט ביטול צו געלט מאנגאנען, אבער פון דער אנדערע זייט האָט ער זיך געקאָנט אזוי דערנ־דערן פאר די זעלבע מאנגאנען, אז עס איז פּשוט ניט גלויבלאך.

און אָט זיינען דערשינען מיט א צייט צוריק צוויי זייער אינטערעסאנטע ווערק וועגן היינען. איינס: א קאָמפּליטע אויס־גאבע פון זיינע מעמואָרן, צוזאמענגע־שטעלט דורך דעם באראָמטן דייטשן שריי־בער הערבערט אויליענבערג, א בוך פון קנאפּע זיבן הונדערט זייטן. דאָס צווייט־טע: א בוך מיט דעם נאָמען "קאָנ־פעסיא יודאיקא" וואָס נעמט אויף קנאפּע דריי הונדערט זייטן, אלץ ארום, וואָס היינע האָט ווען עס איז געשריבן בלויז וועגן אידן. מערקט אייך, אויף קנאפּע דריי הונדערט זייטן האָט היינע געשריבן בלויז וועגן אידן, און איר מוזט דאָך וויסן: א היינעס געזאמלטע ווערק זיינען ניט א סך מאל מער ווי דריי הונדערט זיי־טען.

און אָט די ביידע ווערק זיינען ממש א קוואל פון טיפן אלגעמיינעם און אפּ־לו אידיישן וויסן, פון גרויסע און טיפע לייזן, זיי זיינען א דאָקומענט פון א מענשן, וואָס האָט איינער אליין גע־קעמפּט מיט א גאנצער וועלט, אבער אויף פון א מענשן, וואָס האָט נאָך א שווערן קאמף געקעמפּט מיט זיין איינענער אר־נעראלאכער וועלט.

היינע האָט פיינט נעהאט די וועלט ארום זיך, ער האָט זיך אליין אויף נישט ווייניק פיינט געהאט, און דאָ קומט צום אויסדרוק סיי אין זיינע מעמואָרן, וואָס

דאָרטן וועט מען מיר אויף דער בינע דאָס ספּעציפישע פאריזער נעטאָ, דעם "פּלעצל" מיט זיינע אלטע געבוינענע הייי־זער", מיט זיינע איינגע קרומע געאלאך, מיט זיין געמיש פון פראנצויזישע און אי־דישע עלעמענטן. מיר זעען דעם מערקווירי־דיקן, כמעט סימבאלישן האלב־משוגע'נעם שווייגנדיקן "משיח" אין מיט'ן נאס. די דעקאָראציע פון דעם פּלעצל איז אזוי הייימיש, אזוי נאָנענט, דעם טעאטער עולם, אז ער אפּלאָדירט שוין ווי נאָר דעך פאר־האנג הויבט זיך אויך. ער זעט באקאנטע טיפּן, ער דערקאנט ליכטיקע און טונקעלע געשטאלטן, ער דערמאנט זיך וועגן דער ערשטער, פאר'מלחמה'דיקער אימיגראציע, מיט אירע פארטיי לייט און אירע פארטיי וויכוחים. דער נאנצער אינטערעס פון דער דראמע לינט אין דער סביבה, וואו עס שפּילט זיך פאנאנדער די נאנצע דראמא־טישע האנדלונג. א דערפארענער און קלו־גער רעזשיסאָר, האָט יוליאוס אדלער ניט אויסגערוקט אויפ'ן רעשטן פּלאָן נאָר די הויפּט העלדן; אין דער פּיעסע שפּילן 35 פערסאנאזשן — און יעדערער פון זיי לעבט, האנדלט, שטעלט מיט זיך פאר אן אויסגעשפּראָכענעם און בולטן מענשן־טיפּ. און דאריבער באריירט די פּיעסע די פאר־שיידנסטע זייטן פון דעם פאריזער אידישן לעבן, דערס צום האראן פון יעדן צושויער, דאָס אלע ווייל דער אויבן אויפגע־נומענער כמראנע פון ד